
NEPRIJATELJI KOMUNIZMA U DRŽAVNOJ UPRAVI BARSKOG SREZA 1945. GODINE

Milan Šćekić

Based on first rate historical sources the work deals with the hidden and open enemies of communist authorities who were employed in the public administration of the Bar Canton after the Second World War.

U Drugom svjetskom ratu Jugoslavija je pretrpjela velike ljudske žrtve i materijalne štete. Preko milion stradalih ljudi uz ogromna razaranja bili su, u najkraćem, bilans Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji. Time se Jugoslavija svrstala u red zemalja koje su u ovom ratu najviše stradale. Kao dio jugoslovenske države i Crna Gora je pretrpjela ozbiljne ljudske žrtve i materijalna razaranja. Nakon rata je utvrđeno da je u najvećem sukobu koji je svijet zapamtio, u Crnoj Gori poginulo 37.000 ljudi (10% stanovništva), dok je ratna šteta procijenjena na blizu 44 milijarde dinara.¹

Užasan bilans Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji pred komunističke vlasti postavio je nekoliko prioriternih zadataka – obnovu zemlje, izgradnju socijalizma, uvođenje jednopartijskog

¹ Živko Andriješević, Šerbo Rastoder, *Istorija Crne Gore: od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica, 2006, 431.

sistema i obračun sa svim kolaboracionistima i ratnim zločincima. Iako je značajan broj saradnika okupatora i ratnih zločinaca likvidiran još tokom rata, komunističke vlasti ni nakon njegovog okončanja nijesu prestale da sistematski istrebljuju svoje vojno-političke protivnike.² U tome ih je zdušno podržavala štampa, koja je davala legitimitet takvim postupcima. Tako je, nakon oslobođenja Crne Gore, *Pobjeda* pozivala na nemilosrdan obračun sa svim saradnicima okupatora bez izuzetka. „Ovaj rat razlikuje se od prošlog rata, zato što je ovo istinski narodni i istinski oslobodilački rat. On ne bi imao toliko moralnog opravdanja kad ne bi raščistio sa svim onim što je bio uzrok katastrofe, nesreće i patnji našeg naroda. ...Sud našeg naroda je strog i pravilan; on će, u ime palih narodnih žrtava, u ime naše budućnosti, uništiti ostatke i prirepke fašizma i za vječna vremena zapečatiti sudbinu mrske domaće izdaje i reakcije.“³

Brutalnost koju su pokazale nove vlasti u obračunu sa vojno-političkim protivnicima zaprepastila je i prvog čovjeka nove Jugoslavije, Josipa Broza Tita, koji je početkom jula 1945. bio prinuđen da izda „tajnu naredbu da se svi uhapšeni ‘kvislinzi’ stariji od 35 godina oslobode ako nisu učinili kakvo zlodelo“.⁴ Razlog ovakvog obrta nije bio sentimentalne prirode, već činjenice da se stvari mogu otrgnuti kontroli. „Niko se više ne boji smrtne kazne“, bile su ozbiljne riječi prijekora kojim je Josip Broz Tito ukorio Politbiro.⁵ Iako nasilje nad protivnicima komunističkih vlasti nije prekinuto preko noći, već krajem 1945. ono je poprilično splasnulo. Naredne 1946. godine Broz je promovisao novi kurs prema protivnicima komunističkih vlasti, koji su se kompromitovali u ratu. „Mi pružamo ruku svima zavedenim ... pružamo im ruku preko bezbrojnih grobova, preko

² Mari-Žanin Čalić, *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, Beograd, 2013, 213-215.

³ *Pobjeda*, br. 13, 11. februar 1945, 1.

⁴ M. Ž. Čalić, *Istorija Jugoslavije u 20 veku*, 215.

⁵ Jože Pirjavec, *Tito i drugovi*, knj. 1, Beograd, 2013, 308.

bezbrojnih ruševina, opraštamo im! Ali tražimo da budu lojani građani Federativne Narodne Republike Jugoslavije.“⁶

To se naravno nije odnosilo na one koji su počinili zločine u ratu, a čije je hvatanje i procesuiranje u Crnoj Gori, između ostalog, otežavala nespремnost naroda da svjedoči protiv takvih lica. Razlog je bio jednostavan – strah da se te snage jednog dana ponovo ne vrate u zemlju. „Ljudi su se bojali da naša vojska ne odstupi, da kazna ne stigne na vrijeme zlikovca, da se okupator sa četnicima ne povрати, i slično ... tek razni su se špijuni i špijunčići i drugi razni zlikovci provlačili iz dana u dan.“ A pored toga, narod je bio uvjeren da određene saradnike okupatora prikrivaju njihovi rođaci (što nije bilo bez osnova), koji su se nalazili u strukturama novih vlasti. „Ovome se dodaju razni komentari, da ga nije dao ovaj ili onaj od svojte, iz komande ili odbora itd. i tome slično. Ovi ljudi pričaju oko, a kad im se postavi pitanje zašto to sudu ne kažu, onda odgovaraju: ‘Neka to drugi kaže, to znaju svi’.“⁷

Ovakvi strahovi, uz brojne druge propuste, na teritoriji barskog sreza doveli su do toga da se u državnu upravu infiltrirao nemali broj ljudi koji nijesu bili naklonjeni novim vlastima. Štaviše, za vrijeme rata neki su se ozbiljno kompromitovali kao saradnici okupatora, što je kod naroda stvorilo „hrđavo mišljenje o našoj administraciji“, zbog čega je s pravom bila meta ogovaranja.⁸ Istina, nakon stupanja u državnu službu, većina njih se prilagođavala novim okolnostima, ali ne zato što su se politički osvijestili, već su ih na to tjerali lični interesi. No, istini za volju, nijesu svi državni službenici bili voljni da se zbog ratne i

⁶ M. Ž. Čalić, *Istorija Jugoslavije u 20 veku*, 221.

⁷ *Pobjeda*, br. 21, 8. april 1945, 2.

⁸ Državni arhiv Crne Gore (u daljem tekstu DACG), Arhivski odsjek Bar (u daljem tekstu AOB), Sreski narodni odbor Bar (u daljem tekstu SNOB), 1945, k-3, 64, sekretar M. Strahinja, sekretar Sreskog narodnog odbora u Baru – Opštinskom narodnom odboru Ulcinj, 19. jun.

političke prošlosti „udvaraju“ novim vlastima. Štaviše, jedan broj državnih službenika nije krio animozitet prema novim vlastima. Ali to im nije bila prepreka da participiraju u državnoj upravi. Tako su komunističke vlasti u ime bolje budućnosti svih naroda i narodnosti Jugoslavije od samog dolaska na vlast ozbiljno investirale u vlastitu propast.

Neprijatelji „pokajnici“

U barskom srezu gotovo da nije bilo organa državne uprave a da u njemu nije bilo saradnika okupatora i ljudi koji nijesu simpatizovali nove vlasti. Ali, očito da im to nije uzimano za veći grijeh, čim im je povjereno da participiraju u organima državne uprave. Za komunističke vlasti je bilo najvažnije da u ratu nijesu počinili zločin, preko ostalog se dalo preći. Posebno ako su svoje dužnosti obavljali savjesno. Tako je 1945. godine u Novom Baru najnormalnija moguća stvar bila da čak i sekretar gradskog odbora narodne vlasti (Petar B. Vukčević) bude osoba koja je za vrijeme okupacije vršila dužnost komandira nacionalne milicije. Ljubav prema neprijateljima komunizma nije ga napustila ni u poslijeratnom periodu. „Nije prečistio sa starim navikama te se zapaža često u društvu reakcionara“. Interesantno, poticao je iz ugledne i poštene porodice koja je bila naklonjena NOP-u.⁹

Neprijatelja komunističkih vlasti bilo je i među ljudima koji su bili upošljeni pri Sreskom narodnom odboru (SNO). Takva je bila i izvjesna Vidosava V. Novaković (radila u statističkom odjeljenju ovog odbora), koja je bila sušta suprost vrijednosti koje su promovisale komunističke vlasti. „Veliki je materijalista – radi samo za novac. Nije nikada davala ništa za narodno

⁹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 30, politička karakteristika za Petra B. Vukčevića, 26. jul.

oslobodilačku vojsku.“¹⁰ Još je gori u tom smislu bio njen kolega koji je bio upošljen pri unutrašnjem odjeljenju SNO u Baru, izvjesni Pavićević Veljko, koji se za vrijeme okupacije nalazio u službi okupatora. No, budući da nije počinio nikakav zločin, saradnja sa okupatorom mu nije bila prepreka za rad u državnoj službi. Tim prije jer se Pavićević u novonastalim okolnostima odrekao starih političkih struktura i okrenuo se saradnji sa novim vlastima. („Poslije oslobođenja pokazuje se kao prijatelj pokreta“). Ali i da nije to učinio, Pavićević je nesumnjivo imao reference i za mnogo odgovornije poslove od onog koji je obavljao, budući da je bio diplomirani pravnik. Pritom je bio vrlo savjestan i dobar činovnik („Na povjerenom poslu radi dosta dobro i sa puno ljubavi i požrtvovanja“).¹¹

Za razliku od Pavićevića, šef odsjeka poreskog odjeljenja SNO Velić D. Ivan nije bio simpatizer ali ni neprijatelj NOP-a. „Prema narodnom pokretu nije se izjašnjavao ni kao prijatelj ni kao neprijatelj. Ostao je do kraja pasivan“ za vrijeme okupacije, mada je mrzio okupatora i nije se kompromitovao saradnjom sa četnicima. Stoga ga komunističke vlasti nijesu smatrale svojim neprijateljem („Nije neprijatelj NOP-a“), ali ni osobom koja im je bila naklonjena. („Živi vrlo povučeno i politički se ne izjašnjava“). Ali budući da je povjerene poslove obavljao vrijedno, nove vlasti mu nijesu zamjerale političku pasivnost.¹² Otprilike tako se ponašao i sudija Sreskog suda u Baru i predsjednik komisije za ratnu štetu Marković Vladimir. Ni on za vrijeme okupacije nije pokazivao naklonost prema nekom pokretu („Za vrijeme okupacije bio je pasivan ne vezujući se ni za četnike ni

¹⁰ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 37, politička karakteristika za Vidosavu V. Novaković, 26. jul.

¹¹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 78, politička karakteristika za Veljka Pavićevića, 1. avgust.

¹² DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 56, politička karakteristika za Ivana D. Velića, 30. jul.

za narodni pokret“). Ali, ako je za vrijeme okupacije bio pasivan nakon oslobođenja se priklonio pobjedniku i dobrovoljno se prijavio u vojsku. Uz to je povjerene dužnosti na poslu obavljao s „puno volje i požrtovanja“, pa su ga komunističke vlasti, uprkos dugotrajnoj političkoj pasivnosti, okarakterisale kao osobu prijateljski naklonjenu NOP-u. Zamjerale su mu što nije davao priloge za narodni pokret iako je imao mogućnosti za to.¹³ No, kako nije bio kompromitovan mogao je dozvoliti sebi taj luksuz, što se nije moglo reći za službenike ovog Suda Mihaila S. Ulamu i Huseina S. Čobića, koji su nakon oslobođenja nastojali na sve moguće načine da prikriju svoju političku i ratnu prošlost. Posebno Ulama, koji je bio aktivan član Jugoslovenske Radikalne Zajednice i koji je slovio za čovjeka vrlo bliskog bivšem ministru Đuru Čejoviću. No, to za njegovu karijeru nije bilo toliko opterećujuće, koliko činjenica da je na radničkim demonstracijama u Podgorici pucao na radnike i što je za vrijeme okupacije jedno vrijeme vrlo aktivno sarađivao sa okupatorom („naoružao se okupatorskom puškom“). Stoga je bio svjestan da mu nema druge nego da se iz korijena mijenja. „Od oslobođenja aktivno se zalagao u poslu kao odbornik u selu, a docnije se istakao sa marljivošću i radom u Opštini. Narod. Odboru u Viru. Nastoji da se popravi. Svjesan važnosti KPJ nastoji da joj se što više zbliži.“¹⁴

U nešto boljoj situaciji od Ulame bio je služitelj Sreskog suda u Baru, Husein S. Čobić, mada je i on imao razloge zbog kojih se morao dokazivati novim vlastima. Pored toga što je u međuratnom periodu bio „naklonjen ondašnjim režimima“, sveznajućim komunistima nije promaklo da je Čobić „imao izvjesnih simpatija prema četničkom pokretu“, ali ne i za NOP.

¹³ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 35, politička karaktersitika za Velimira Markovića, 26. jul.

¹⁴ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Mihaila S. Ulamu, bez datuma.

Sumnjamo da je i kasnije promijenio odnos prema NOP-u, iako se trudio da ostavi takav utisak. „Poslije oslobođenja prilično se aktivizirao. U radu je dosta vrijedan i marljiv. Nastoji se prikazati prijatelj N. O. Pokreta. Ne primjećuju se njegove naklonosti prema inostranim zemljama.“¹⁵ Od službenika ovog suda, pred novim vlastima se najmanje dokazivala izvjesna Milosava Kraljević, iako nije slovila za njihovog simpatizera. Naprotiv. Poticala je iz porodice koja je bila neprijateljski naklonjena prema komunistima, a za vrijeme rata imala je čak i određenih kontakata sa okupatorom „mada nije primjećena njena aktivna saradnja sa istima na štetu N. O. Pokreta“. Ali za razliku od nekih kolega, nije se po svaku cijenu „udvarala“ novim vlastima. „Poslije oslobođenja i dalje je pasivna.“ No, to ne znači da povjerene poslove nije vršila savjesno i da nije nastojala da se promijeni. Ali u antifašističkim organizacijama nije sarađivala.¹⁶

Ako su neki lokalni činovnici mogli sebi dozvoliti da ne simpatišu komunističke vlasti ili se drže pasivno prema njima, nije bilo za očekivati da će se tako ponašati neko ko radi „pri Predsjedništvu Vlade na Cetinju“, kakav je bio izvjesni Milo F. Uskoković iz Bara. Nije nam poznato koju je dužnost vršio, ali činjenica je da ni on njegova porodica nikada nijesu imali ni najmanje simpatija za komuniste. U međuratnom periodu isticao se kao pristalica ranijih režima, dok je za vrijeme okupacije simpatisao četnički pokret i vršio dužnost vodnika milicije. „Prema narodnom pokretu imao je neprijateljski stav“, a nije ga promijenio ni u poslijeratnom periodu, već se držao pasivno. „Mišljenja sam da je jedan od onih koji nijesu naši prijatelji a koji bi želeli da se priкриju.“¹⁷

¹⁵ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karaktersistika za Huseina S. Čobića, bez broja.

¹⁶ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Milosavu Kraljević, bez datuma.

¹⁷ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 43, politička karakteristika za Mila F. Uskokovića, 26. jul.

Pri Predsjedništvu Vlade bio je upošljen kao pravnik i Mihail S. Grgin. Ni on nije bio prijateljski nastrojen prema komunističkim vlastima, iako je pri samom kraju rata pristupio NOP-u. Ali ne zato što je simpatisao NOP „već iz interesa radi rehabilitacije“, jer je za vrijeme rata bio „stalno u društvu italijanskih fašista i sa istima saradivao kao i sa drugim okupatorskim slugama“. Osim diplome Pravnog fakulteta u njegovoj političkoj biografiji nije postojala referenca koja ga je preporučivala za rad u državnoj administraciji. „Iz buržoaske je familije. Politički reakcionarno orjentisan ... Do rata je bio pristalica reakcionarnih režima. Sklon korupciji. Monden. Prilično prefigan. Bio je tipičan odraz društva iz kojega potiče.“ Ali očito da ni njemu to nije bila prepreka da obavlja činovničku dužnost pri Predsjedništvu Vlade.¹⁸

Najveći broj činovnika koji su se za vrijeme rata kompromitovali saradnjom s okupatorom, u poslijeratnom periodu nastojali su to da prikriju posvećenim radom i radikalnom promjenom držanja prema novim vlastima. Ali tim manevrom nijesu mogli obmanuti komunističke vlasti, koje su pokazale spremnost da oprostite neke stvari, ali nikako da zaborave njihovu prošlost. Posebno ne onih koji su se ozbilnije kompromitovali saradnjom sa okupatorom. No, to ne znači da im nije godilo da posmatraju kako se takvi ljudi nakon rata naprasno „mijenjaju“ i pokušavaju da se dokažu kao prijatelji novog režima. Gledajući svakodnevno servilnost takvih ljudi, na njih su počeli gledati očima prijatelja. U moru drugih službenika u barskom srezu, tipičan primjer novog čovjeka bio je izvjesni Arsenije M. Vujisić, koji je radio na državnom dobru *Topolica* u Baru. Za vrijeme okupacije, među „intimnim društvom“ stalno je vršio propagandu kralja Petra II i Draže Mihailovića, da bi kasnije na Cetinju pristupio nekom četničkom bataljonu gdje je bio „lični ađutant izdajnika

¹⁸ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Mihaila S. Grgina, bez datuma.

kapetana Lekića“. Nakon toga je po instrukcijama okupatora upućen u Bar (na Topolicu). Neko vrijeme je čak namjeravao da iz Bara sa društvom ode za Italiju gdje je trebalo da se poveže sa četničkim odredima, ali su mu ti planovi propali. Poslije oslobođenja, sa ovakvom reputacijom, ocijenio je da mu je jedini izlaz da se prikloni pobjedniku. Iako su ga komunističke vlasti smatrale naivnim i lakovjernim čovjekom, nema sumnje da je uspio u naumu da se dodvori novim gospodarima. Istina, komunisti mu nijesu zaboravili ranije ponašanje, ali im je itekako prijao njegov radikalni politički zaokret nakon 1945. godine. „Poslije oslobođenja na poslu se pokazuje prilično aktivan i radi svaki posao ... Sada se pokazuje kao naš prijatelj, i ne nalazi se u opšte u društvu naših neprijatelja, nego je stalno u društvu naših prijatelja“, isticali su ponosito.¹⁹ Svakako da Vujisić nije mogao naprasno postati prijatelj komunista, baš kao ni i mnogi drugi koje je nužda natjerala u zagrljaj novih vlasti.

U sličnoj situaciji nalazili su se i drugi činovnici, koji su se tokom rata kompromitovali kao neprijatelji NOP-a. Jedan od takvih je bio i izvjesni Ramo M. Karastanović iz Mrkojevića, koji je za vrijeme rata 2 mjeseca služio u albanskoj vojsci kao regrut, nakon čega se vratio kući. Istina, sa okupatorom nije saradivao, mada nije imao simaptija ni prema NOP-u. „Bio je po strani našeg pokreta i istog nije pomagao“. Nikakve simpatije prema Jugoslaviji nije imao, što se za Albaniju nije moglo reći. Ali ako je do oslobođenja gajio takva osjećanja, nakon rata nije mu padalo na pamet da nastavi sa starim uvjerenjima. „U radu je aktivan. Saraduje u omladinskim antifašističkim organizacijama USAOJ-a. Sada voli našu zemlju i nije naklonjen ni prema jednoj inostranoj. Naklonjen je prema KPJ.“²⁰

¹⁹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 59, politička karakteristika za Arsenija M. Vujisića, 30. jul.

²⁰ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Rama M. Karastanovića, bez datuma.

Nakon oslobođenja, nove vlasti je naprasno „zavolio“ i izvjesni Šućo Lazorić (službenik Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja), iako nikada ranije nije bio njihov simpatizer. U predratnom periodu simpatisao je JRZ, a za vrijeme okupacije saradivao je sa fašističkom albanskom omladinom. No, budući da je bio mlad (rođen 1922), komunisti su bili voljni da mu oproste ratne grijehe, koji su, po svemu sudeći, bili proizvod uticaja njegovih prijatelja. Ali kada je „otklonio te svoje nedostatke i prišao naprednom omladinskom pokretu“ rodila se navodna ljubav prema NOP-u. Nakon toga je postao uzoran skojevac.²¹ Za razliku od Lazorića, službenika Ministarstva građevina, izvjesni Braim Kaplanović nije imao hipoteku saradnje sa okupatorom, ali su im zajedničke bile simpatije prema fašističkoj Albaniji. No, dok je Lazorić bio spreman da se mijenja i saraduje sa novim vlastima, Kaplanović je bio odlučan da to nipošto ne čini. Iako je na poslu bio vrijedan i agiln, nije saradivao sa antifašističkim organizacijama niti je pokazivao naklonost prema KPJ.²² Ni mnogi drugi službenici Ministarstva građevina u Baru nijesu bili impresionirani novim vlastima, ali su manje-više bili prinuđeni da zbog privilegija koje je donosio rad u državnoj službi i političke prošlosti koketiraju s njima. Tako se izvjesni Maksim R. Vulević (državni putar) zbog saradnje sa četnicima, u čijoj je službi bio 11 mjeseci, nakon rata iz petnih žila trudio da se pokaže kao pristalica novih vlasti. Ali uprkos tome nije uspio da uvjeri nove vlastodršce da je doživio političku katarzu. „Imenovani nije istinski prijatelj ove narodne borbe.“²³ Ni njegov kolega Đuro M. Nreković nije uvjerio

²¹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Šuća Lazorića, bez broja.

²² DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Braima Kaplanovića, bez datuma.

²³ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 18, politička karakteristika za Maksima R. Vulevića, 25. jul.

komuniste da im je naklonjen. Za razliku od mnogih koji nijesu simpatisali NOP nije imao iza sebe kompromitujuću ratnu prošlost. No, i pored toga, komunističke vlasti su morale budno motriti na njega zato što je bio „pasivan i kolebljiv te sklon da lako padne pod tuđi uticaj“.²⁴ Slično se držao prema novim vlastima i izvjesni Stanko B. Vujović koji je za vrijeme rata bio naoružan okupatorskom puškom, ali nikakav zločin nije počinio. Niti je učestvovao u borbama („bio miran i nije se isticao“). Za vrijeme rata nije bio naklonjen prema NOP-u, ali se nakon oslobođenja promijenio i postao „prijatelj pokreta“. Razlog je jednostavan. Nove vlasti postavile su ga na mjesto nadzornika puteva „tako da ga ta činjenica bliži pokretu“.²⁵

Od službenika Ministarstva građevina u Baru okupatorskom puškom naoružavani su Vlado Perazić, Mihaile Jovanov Milić i Blažo Lekić, ali se jedino Milić nakon rata nije udvarao vlastima. Štaviše primjećena je njegova naklonost prema reakcionarnim krugovima, zbog čega je okarakterisan kao neprijatelj NOP-a. Jedino što ga je vezivalo za NOP bio je novac, koji mu je država svakog mjeseca isplaćivala na ime zarade. „Plata koju prima zbližava ga pokretu.“²⁶ Ista stvar zbližavala je NOP-u i izvjesnog Krcuna J. Stankovića, koji je takođe bio upošljen kao službenik Ministarstva građevina. Kao i mnogi drugi i Stanković se za vrijeme rata nalazio u službi okupatora, da bi nakon rata počeo da se približava NOP-u. Naravno, ne zbog toga što je bio impresioniran njime, već zbog dobre plate koju je primao. „Sve se više bliži pokretu, više pod uticajem postignuća dobre plate, što je kod njega

²⁴ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 112, politička karakteristika za Đura M. Nrekovića, 15. avgust.

²⁵ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Stanka B. Vujovića, bez datuma.

²⁶ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Vladu Perazića, Mihaila Milića i Blaža N. Lekić, bez datuma.

uvjek uticalo na političku orijentaciju.“²⁷

Materijalna sigurnost koju je garantovao rad u državnoj službi tjerala je mnoge da pred novim vlastima ukrivaju svoja politička uvjerenja, držeći se po strani svih političkih dešavanja. U moru drugih takav je bio mehaničar Doma zdravlja u Baru izvjesni Anto M. Mardunović. Iako za vrijeme rata nije počinio nikakav zločin, niti je aktivno sarađivao sa okupatorom, nove vlasti ga barem iz tri razloga nijesu smatrale prijateljski raspoloženim prema NOP-u i KPJ. Prvi razlog bila je njegova religioznost („Potiče iz vrlo religiozne porodice, koja je naklonjena prema Rimu, koja ima negativan uticaj na službenika“), dok su druga dva razloga bili prilično jake simpatije koje je gajio prema fašističkoj Italiji za vrijeme rata i politička pasivnost nakon oslobođenja. Za komunističke vlasti to je bilo dovoljno da ga označe kao osobu koja „ne simpatije KPJ“.²⁸ Ali i pored toga bile su uvjerene da Mardunović nije bio neprijatelj novog društvenog uređenja „mada to u dovoljnoj mjeri ne pokazuje“. Sumnje u njegovu lojalnost podgrijavala je i činjenica da „nije nikada davao priloge za narodni pokret“.²⁹ Ista stvar je zamjerana i dezinfektoru Doma zdravlja u Baru izvjesnom Niku R. Radovanoviću. No, za razliku od Mardunovića, Radovanoviću je bila olakšavajuća okolnost to što i nije imao odakle da dâ novčana sredstva, budući da je bio siromašnog imovnog stanja. Nije mu išlo u prilog ni to što je bio bivši „režimlja“ i što je poslije oslobođenja „i dalje ostao politički nesvjestan“. Njegovo držanje nakon rata nije uvjerilo komunističke vlasti da im je

²⁷ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Krcuna J. Stankovića, bez datuma.

²⁸ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Anta M. Mardunovića, bez datuma.

²⁹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 42, politička karakteristika za Anta M. Mardunovića, 26. jul.

naklonjen, ali nijesu smatrale da im je neprijatelj.³⁰

Kao neprijatelj komunizma nije okarakterisan ni Lazar K. Stojanović (nadzornik puteva), iako se njegovo držanje nakon rata ne bi moglo baš okvalifikovati kao prijateljsko prema novim vlastima. Posebno kada se ima u vidu činjenica da se radilo strogo religioznom čovjeku, koji je imao pomirljiv stav prema četnicima (sa okupatorom nije saradivao). Nakon oslobođenja na poslu se nije naročito zalagao, a po svemu sudeći ni davao priloge za narodni pokret. No, po mišljenju komunističkih vlasti u Baru to nije bio dokaz neprijateljstva prema novom poretku, mada nijesu sporili da „ne pokazuje ni naročito zadovoljstvo“ njime.³¹ Kao i mnogi drugi i Stojanović je za komunističke vlasti bio sumnjivo lice. Nije uvjerio nove vlasti da im je odan ni izvjesni Đurović S. Blažo, koji je radio kao službenik Ministarstva socijalne politike i narodnog zdravlja. Od početka rata do kraja 1941. godine Đurović je bio „u službi izdajnika federalne crnogorske stranke“, nakon čega je prešao u partizane u kojima je ostao do kraja 1942. godine. U partizanima je ostao dok se njihove snage nijesu povukle u Bosnu. Poslije toga ih je napustio, zbog čega je kraće vrijeme proveo u zatvoru. Tek poslije oslobođenja Kolašina, u kome je radio u Civilnoj bolnici, pristupio je ponovo NOV. Od tada je pokazivao prijateljsko raspoloženje prema NOP-u. No, s druge strane nije ostalo neprijemljeno da je „politički dosta pasivan“ i da ne saraduje sa anti-fašističkim organizacijama, što nije bilo beznačajno za osobu koja je bila u službi neprijatelja NOP-a. Ali kako kod Đurovića nije primjećena naklonost prema inostranim državama,³² dalo

³⁰ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 52, politička karakteristika za Nika R. Radovanovića, 30. jul.

³¹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 106, politička karakteristika za Lazara K. Stojanovića, 15. avgust.

³² DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Blaža S. Đurovića, bez broja.

se preći preko njegove političke pasivnosti. Uostalom kao i kod mnogih drugih.

Nepopustljivi protivnici

Za razliku od onih koji su nakon rata promijenili držanje prema narodnooslobodilačkom pokretu predstavljajući se kao njegovi navodni sipmatizeri, jedan broj službenika je i nakon toga zadržao neprijateljski stav prema novim vlastima. I to nije su krili, zbog čega su ih nove vlasti označile za svoje neprijatelje. Jedan od takvih bio je doktor Velimir J. Gojnić (Ministarstvo narodnog zdravlja), saradnik okupatora i četnika, koji je u odnosu na druge kvislinge uživao povlašćen status. („Kod istih je bio uvažena i povjerljiva ličnost“). Poticao je iz bogate porodice koja je bila neprijateljski raspoložena prema komunističkom pokretu. No, na tome mu komunističke vlasti možda ne bi toliko zamjerile, jer je sličnih slučajeva bilo sijaset u državnoj administraciji, da je nakon oslobođenja prema novim vlastima zauzeo drugačiji stav. Ali kako to nije uradio, već je samo štetio NOP-u, a pritom je bio oženjen Njemicom („Švabicom“) i u narodu poznat „kao veliki materijalista i gulikoža sirotinje“, komunističke vlasti u Baru su bile više nego uvjerene da doktor Gojnić „nije prijatelj narodne borbe i njenih tekovina“. ³³

³³ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 48, politička karakteristika za Velimira J. Gojnića, 26. jul; Pri ovom resoru bila je upošljena i izvjesna Draga Popović, koja je kao saradnik okupatora ranjena i zarobljena oktobra 1944. godine prikom napada koje su izvršile partizanske i engleske snage na voz koji je saobraćao na liniji Vir – Bar. No i pored toga, nakon oslobođenja joj je povjerena državna služba u barskom srezu, poslije čega je premještena u Ministarstvo socijalne politike i narodnog zdravlja na Cetinju. Dok je radila u barskom srezu povjerenu dužnost je obavljala marljivo i naprasno se priklonila „našoj borbi“. (DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Dragu Popović, bez datuma)

Kao neprijatelj komunističkih vlasti okarakterisan je i izvjesni Zefa Kirović, Baranin koji je radio na prevozu hrane u Nikšiću. U njegovoj biografiji nove vlasti su jedino cijenile to što je poticao iz „poštene i siromašne porodice“. Ostalo je bilo za svaku osudu. U međuratnom periodu mu je zamjerano to što se bavio politikom i što je simpatisao ljude „koji su išli za ličnim interesima“. A posebno što je podržavao politiku fašističke Italije; što nije krio neprijateljstvo prema NOP-u; što je blisko saradivao sa Italijanima i što je po oslobođenju Bara od strane partizana pobjegao iz rodnog grada. Istina, nakon toga je pokušavao da se novim vlastima predstavi kao osoba koja je naklonjena NOP-u, ali nikada nije dao prilog za narodnoslobodilačku vojsku. No, i pored toga komunističke vlasti u Baru bile su više nego sigurne da je Kirović njihov neprijatelj. „Njegovo držanje posle oslobođenja nije se mnogo izmijenilo ... po mom mišljenju isti je i dalje naš neprijatelj“, tvrdio je sekretar Narodnog odbora u Starom Baru.³⁴

Od Barana upošljenih pri Ministarstvu poljoprivrede kao neprijatelj novog režima označen je i Mato F. Debelja, koji je nakon oslobođenja službovao u Baru, a potom i u Bijelom Polju. Nove vlasti su mu žestoko zamjerale što je kao „kao vatreni pristalica JEREZ-e“ na protekciju dobio službu na Topolici, a posebno što je za vrijeme okupacije bio lični prijatelj sa saradnicima okupatora. Inače bio je sinovac pokojnog Nika Debelje, koji je za vrijeme okupacije bio tumač i zastupnik civilnog italijanskog delegata za barski srez i predstavnik „crnogorskih separatista“. Zahvaljujući stricu postao je oficir u nacionalnoj miliciji „koju je bio osnovao izdajnik Petar Đurišić u Bar“, ali nije počinio nikakvo zlo. Štaviše, posljednjih dana okupacije je pomagao NOP, mada po mišljenju komunista to nije radio iskreno, već iz straha. Iako se nakon oslobođenja prilično aktivi-

³⁴ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 21, politička karakteristika za Zefu Kirovića, 25. jul.

rao na poslu, priloge za NOP nije davao, a na političkom planu je bio neaktivan, zbog čega su ga vlasti okarakterisale kao neprijatelja društvenog uređenja. Istina, suviše nemoćnog „da ma šta protiv istog preduzme“.³⁵

Nemoćan da naudi novim vlastima u ovom resoru bio je i izvjesni Krsto R. Mićković. Za razliku od Debelje prišao je NOP-u i materijalno ga je pomagao, a septembra 1944. stupio je dobrovoljno u NOV. Ali ako je time nastojao da zavara nove vlastodršce, prevario se. Komunističke vlasti mu nijesu zaboravile da je bio bivši režimlja (propagandista JRZ) i osoba orijentisana „prema kralju“, koje se uprkos dobrom ponašanju za vrijeme okupacije sastajala isključivo sa osobama „koji nijesu odani NOP“. Zbog toga o njemu nijesu imale pozitivno mišljenje. Naprotiv, smatrale su ga neprijateljem koji se samo vješto prikriva,³⁶ ali nije nam poznato da je zbog toga trpio neke posljedice. Uostalom, kao ni drugi službenici koji su označeni kao neprijatelji komunističkih vlasti. Da su ih zbog toga vlasti progonile teško da bi se desilo da bi neki državni službenici u Baru, poput izvjesnog Đorđija B. Đurovića (Ministarstvo poljoprivrede), nakon rata nesmetano širili „lažne vijesti na štetu NOP“ i družili se sa ljudima „koji su neprijateljski raspoloženi prema našem pokretu“. Stoga su ga komunističke vlasti i pored aktivnog zalaganja na poslu označile kao neprijatelja društvenog uređenja, koji predanim obavljanjem povjerenih dužnosti samo želi da zamaskira „neprijateljski rad i propagandu“. Imajući to u vidu (kao i činjenicu da je sa dva brata služio u nacionalistima za vrijeme rata),³⁷ interesantno je da nije

³⁵ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 97, politička karakteristika za Mata F. Debelju, 1. avgust.

³⁶ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 92, politička karakteristika za Krsta R. Mićkovića, 1. avgust.

³⁷ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 81, politička karakteristika za Đorđija B. Đurovića, 1. avgust.

označen za osobu koja ugrožava tekovine revolucije. No, ako Đurović nije bio prijatelj vlastima, njegov sugrađanin Lazar B. Pavićević (Ministarstvo pravde) i nekadašnji stražar sreskog zatvora, po svemu sudeći – jeste. Ali ne samo zbog toga što je poticao iz četnički orijentisane porodice, već zato što se nakon oslobođenja sastajao sa neprijateljima narodnooslobodilačkog pokreta s kojima je najvjerovatnije kovao planove protiv NOP-a. „Jedan je od onih koji mrzi i radi protiv našeg pokreta. Neprijatelj je ove borbe.“³⁸ Ista je karakteristika važila i za izvjesnog Todora P. Mitrovića iz Pržna, za koga se sumnjalo da ima kontakte sa nekim ljudima sa Zapada koji nijesu bili prijateljski raspoloženi prema komunističkim vlastima u Jugoslaviji. No, ako su u njegovom slučaju postojale sumnje da to čini, za njegovog oca se pouzdano znalo da je „održavao te veze“. Inače cijela porodica je bila neprijateljski nastrojena prema NOP-u.³⁹

Ista osjećanja prema NOP-u gajio je i Omer I. Peročević (Ministarstvo pravde), nekadašnji vatreni pristalica JRZ, „važna i povjerljiva ličnost“ okupatora i nepomirljivi protivnik NOP. Iako za vrijeme rata nije učinio konkretan neprijateljski akt protiv NOP-a i građanstva, nikako se nije mirio sa novim društvenim uređenjem i elitom na vlasti. I u tome je bio dosljedan. „Poslije oslobođenja ostao je i dalje neprijatelj N. O. P. Ostao je neprijatelj N. O. P. ma da nastoji da se ukriva. Njegove simpatije bile su i ostale prema Rimu i Berlinu. Iz duše mrzi KPJ.“⁴⁰ Uostalom i

³⁸ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 27, politička karakteristika za Lazara B. Pavićevića, 25. jul.

³⁹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Todora P. Mitrovića, bez datuma. „Za vrijeme okupacije nije primjećena njegova aktivna saradnja sa okupatorom mada je istom bio naklonjen. Prema N. O. Pokretu bio je neprijateljski raspoložen i o istom se nepovoljno izražavao.“ (Isto.)

⁴⁰ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Omera I. Peročevića, bez datuma.

mnogi drugi su gajili slična osjećanja, ali su ih vještije prikrivali. Oni koji to nijesu znali ili nijesu željeli da se ponašaju na taj način, bili su od strane novih vlasti okarakterisani kao njihovi neprijatelji. Takav je između ostalih bio izvjesni Redžep Š. Isaković, koji za razliku od najvećeg broja neprijatelja novih vlasti nije saradivao sa okupatorom i njegovim saradnicima, ali je imao određenih simpatija prema fašističkoj Italiji. Prema NOP-u nika-da nije bio prijateljski nastrojen, niti se o njemu izražavao lijepo. „Poslije oslobođenja ostao je i dalje pasivan“, ali o NOP-u se više nije izražavao loše, mada nije pokazivao ni simpatije. Stoga je za nove vlasti, Isaković Redžep slovio za osobu koja nije bila pri-jateljski naklonjena prema KPJ i novom društvenom uređenju. („Nije prijatelj KPJ niti voli današnje društveno uređenje“). Pored toga što nije saradivao sa okupatorom i njihovim sradanicima, komunističke vlasti su mu jedino cijenile to što nije pokazivao „neku orijentaciju prema inostranim zemljama“.⁴¹

Mnogo razloga komunističke vlasti su imale da za neprijatelje Partije i narodnooslobodilačkog pokreta označe i službenike Ministarstva građevina Vladimira Lj. Bulatovića i Mihaila Lj. Dabovića. Obojica su poticali iz porodica koje su bile neprijateljski orijentisane prema komunističkom pokretu, a i za vrijeme rata aktivno su saradivali sa okupatorom. Posebno Dabović, koji je učestvovao u akcijama protiv NOP-a i čijeg su oca ubili partizani 1942. godine. Izgleda da Bulatović nije uzimao učešća u borbama protiv NOP-a, ali zato animozitet prema njemu nije krio. Štaviše, „isticao se u mržnji prema istome“. I to ne samo za vrijeme rata, već i nakon oslobođenja zemlje, zbog čega su ga komunističke vlasti označile kao svog neprijatelja. „Neprijateljski raspoložen i dalje prema našem pokretu. Mrzi KPJ.“ Isto je važno i za Dabovića, s tim što su za njegovo reakcionarno držanje komunističke vlasti krivile njegovu maćehu koja je imala „štetan

⁴¹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Redžepa Š. Isakovića, bez broja.

uticaj na službenika“. No, i pored toga, Dabović nije bio beznađežan slučaj u političkom smislu, jer su postojale naznake da se u perspektivi može promijeniti njegov odnos prema novim vlastima. „Orjentisan je prema reakcionarnim krugovima, mada se u zadnje vrijeme kod njega primjećuje kolebljivost.“⁴²

Jako loš uticaj porodica je imala i na miliconera Nikpreljević Marka iz Ulcinja (Kazneno-popravni dom Kotor) koji je zbog privrženosti roditelja okupatoru „počeo da se kiti kukastim krstovima i drugim fašističkim oznakama“. Nakon kapitulacije Italije „uzeo je okupatorsko oružje koje je nosio sve do oslobođenja Ulcinja“, ali nikakave štete nije počinio „našem pokretu“. Štaviše, po oslobođenju Ulcinja dobrovoljno se prijavio u NOV gdje je bio veoma aktivan. Budući da je pod uticajem porodice prišao okupatoru i da u ratu nije počinio zločin, komunističke vlasti ga nijesu smatrale svojim neprijateljem. Ali nijesmo sigurni da su takvo mišljenje imali o njegovoj porodici, koja je tokom cijele okupacije „bila neprijateljski raspoložena prema N. O. P.-u“.⁴³

Ubjedljivo najviše neprijatelja komunističkih vlasti u Baru bilo je u prosvjetnim institucijama, čijim službenicima je nakon rata povjerena dužnost da obrazuju i vaspitavaju mlade naraštaje u socijalističkom duhu. Tako se nakon rata desila paradoksalna situacija da su socijalističkim vrijednostima, između ostalih, djecu učili osvjedočeni neprijatelji NOP i KPJ. Uglavnom su to bili prosvjetni radnici čije su porodice bile neprijateljski nastrojene prema komunistima. Jedan od takvih prosvjetnih radnika bio je profesor Nikola D. Lekić, koji je za vrijeme okupacije radio u cetinjskoj gimnaziji gdje je proganjao „napredne đake kao komuniste i bio inicijator njihova hapšenja“. Zbog toga su komunističke vlasti u Baru u njegovoj političkoj karakteristici

⁴² DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, političke karakteristike za Vladimira Lj. Bulatovića i Mihaila Lj. Dabovića, bez datuma.

⁴³ DACG, AOB, SNOB 1947, k-1, 391, politička karakteristika za Marka Nikpreljevića, 23. jun.

istakle da je u tom periodu imao „slabo držanje“. Ali čim je postalo jasno ko će izaći pobjednik iz rata u Jugoslaviji profesor Lekić je drastično promijenio svoj odnos prema NOP-u. „Od 1944. godine nastojava da se popravi i pomaže N. O. Pokret. Oktobra iste godine javio se dobrovoljno u našoj vojsci.“ Osjećaj za momenat kada treba pristupiti pobjedničkoj strani, uz marljiv rad na poslu, doprinio je tome da Lekić od progonitelja komunista preko noći postane njihov prijatelj i osoba čijim su se držanjem nakon rata komunisti ponosili. „Poslije oslobođenja radi sa voljom i pokazuje se kao prijatelj N. O. Pokreta.“⁴⁴ Kasnije je postao čak i direktor barske gimnazije.

Pored profesora Lekića i činovnik prosvjetnog odjeljenja SNO u Baru, Dragutin J. Leković, uvjerio je vlasti da im nije neprijatelj. U međuratnom periodu je čak i pristupio studenstkom pokretu, a prvih dana ustanka je otišao u partizane u kojima je ostao do početka 1942. godine. Ali kada su se njegovi ratni drugovi povlačili u Bosnu dezertirao je i predao se saradnicima okupatora („primio okupatorsku pušku“) u čijim je redovima bio prilično aktivan, sve do kapitulacije Italije, kada stupa u NOV. Istu aktivnost je pokazao i kao borac NOV, u kojoj ranjavan, zbog čega je ostao čak i invalid. Zbog toga, ali i činjenice da se nakon rata aktivno angažovao na poslu i u antifašističkim organizacijama, komunisti su ga primili u svoje redove („Isti je komunist“) i povjerili mu državnu službu.⁴⁵

Ostali prosvjetni radnici, koji su se za vrijeme rata kompromitovali saradnjom sa okupatorom i njihovim saradnicima, nakon oslobođenja uglavnom nijesu pokušavali da se u političkom smislu mijenjaju na bolje (osim učiteljice Angeline J. Martinović i

⁴⁴ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Nikolu D. Lekića, bez datuma.

⁴⁵ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Dragutina J. Lekovića, bez broja.

učitelja Danila M. Mitrovića).⁴⁶ Stoga su sloveli za neprijatelje Partije i društvenog uređenja. Takav je između ostalih bio Jusuf O. Divanović, koji je nakon rata radio kao učitelj u Godinju. Bio je istaknuti pristalica JRZ (kao takav i nagrađivan), neprijatelj NOP-a i saradnik okupatora, kojima je služio do te mjere servilno da je i u školi nastojao da „podesi rad“ u njihovu korist. Zbog neskrivene saradnje sa okupatorom je bio jako omražen u narodu, pa je pravo čudo da zbog toga nije uzet na odgovornost. „Imao je sumnjive veze s okupatorom te je kod naroda omrznut kao špijun i veliki Italijanofil.“ Ako se tome doda da nakon oslobođenja nije imao namjeru da se popravi, već je naprotiv i dalje štetio narodnom pokretu, s pravom su ga nove vlasti označile neprijateljem „današnjeg društvenog uređenja“.⁴⁷

I u ostalim školama, neprijateljima NOP je povjeravana državna služba. Tako je kao učitelj u Krnjicama radio izvjesni Dušan M. Đurović, koji je aktivno pomagao „izdajnički pokret i bio tjesno vezan sa četnicima“, dok je za vrijeme njemačke okupacije radio u njihovom magacinu u Virpazaru. Tokom rata „isticao se kao neprijatelj našeg pokreta“, a ni nakon njegovog okončanja nije mnogo promijenio svoje držanje. „Poslije oslobođenja

⁴⁶ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Angelinu J. Martinović i Danila M. Mitrovića. Angelina J. Martinović – „Prije rata saradivala je sa nenarodnim režimima. Bila je protiv svakog naprednog pokreta ... Imala veze sa okupatorom i njegovim pomagačima. Poslije oslobođenja ima prilično dobro držanje. U radu je dosta vrijedna i agilna. Saraduje u AFŽ-eu. Nije orijentisana prema inostraniom zemljama.“ (Isto.); Danilo M. Mitrović – „Za vrijeme okupacije aktivno saradivao sa okupatorom ma da je imao prijateljske veze sa italijanskim civilnim komesarom. Bio je naklonjen prema četnicima i istima simpatisao ... Posle oslobođenja radi aktivno na poverenoj mu dužnosti i nastojava da se popravi i pokaže kao naš prijatelj. Nema naklonosti prema Sovjetskom Savezu i KPJ. Orijentisan je više prema zapadnim saveznicima.“ (Isto.)

⁴⁷ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 109, politička karakteristika za Junuza O. Divanovića, 15. avgust.

živi povučeno. Snalazi se vješto i lukavo. Ne nastoji da se popravi ni da koristi pokretu prema svojim mogućnostima. Njegov neprijateljski rad ne osjeća se sada i ako u duši gaji neprijateljstvo. Njegove simpatije su prema zapadnim silama i svim reakcionarnim elementima. Mrzi naš pokret, kao i KPJ.⁴⁸

Ista osjećanja prema NOP i KPJ gajila je i prosvjetna radnica Milica I. Klisić, koja je radila kao učiteljica u Crmnici. Ali za razliku od njenih kolega koji su okarakterisani kao neprijatelji komunističkih vlasti, učiteljica Klisić nije bila iz reakcionarne porodice (ali jeste iz bogate), niti je u međuratnom periodu bila simpatizer ondašnjih režima. Naprotiv „simpatisala je naprednim pokretima“ i uvijek se kretala u „društvu napredne studentske omladine“. Zbog čega je za vrijeme okupacije promijenila držanje nijesmo uspjeli doznati. U svakom slučaju tada je postala „naklonjena okupatoru i njegovim pomagačima“, za koje je vršila agitaciju u svome selu. Mržnja prema NOP-u je nije napustila ni nakon oslobođenja. Čak je uspjela da je prenese na svoga muža. Zato je i ona nakon rata slovila za službenika koji „mrzi iz duše KPJ i ima neprijateljski stav prema istoj. Simpatiše reakcionarnu inostranu politiku ma da se nije moglo uočiti njene veze sa licima iz tih zemalja.“⁴⁹

Veze sa licima iz inostranstva nijesu primjećene ni kod učiteljice osnovne škole Novom Baru Anke P. Klisić, ali jeste orijentisanost „prema inostranim reakcionarnim zemljama“ i neprijateljski stav prema NOP-u, koji je nije napustio ni nakon rata. Zato je označena kao neprijatelj KPJ.⁵⁰ Pored učiteljice Klisić neprijatelji KPJ u Osnovnoj školi u Novom Baru bili su

⁴⁸ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Dušana M. Đurovića, bez datuma.

⁴⁹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Milicu I. Klisić, bez datuma.

⁵⁰ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Anku P. Klisić, bez datuma.

još : Milka D. Mitrović,⁵¹ Marko I. Kaluđerović⁵² i Danilo M. Mitrović.⁵³ U ostalim školama barskog sreza za neprijatelje komunističkih vlasti sloville su: Milo L. Mašanović (učitelj u Popratnicama),⁵⁴ Marija M. Guberinić (učiteljica u Dupilu),⁵⁵ Milena Đ. Branković (učiteljica u Gluhom Dolu),⁵⁶ Anka P. Vulićević (učiteljica u Limljanima),⁵⁷ Vuko Jovović (učitelj u Paštrovićima),⁵⁸ Krsto Damjanović (učitelj u Gorani, Mrkojevići),⁵⁹ te učiteljice u Ulcinju Sofija I. Sredanović⁶⁰ i

⁵¹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Milku D. Mitrović, bez datuma. „Za vrijeme okupacije nije saradivala sa okupatorom ali je bila naklonjena četničkom pokretu pod uticajem svoga muža. Poslije oslobođenja u političkom životu dosta je pasivna. Njen rad u antifašističkim organizacijama ne osjeća se niti pokazuje dovoljno naklonosti prema istima. U radu je dosta marljiva i vrijedna. Nije naklonjena prijateljski prema KPJ.“ (*Isto.*)

⁵² DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Marka I. Kaluđerovića, bez datuma. Za vrijeme okupacije „imao naklonosti prema prema četnicima mada nije sa njima aktivno saradivao“. „Poslije oslobođenja ostao je i dalje dosta pasivan i ne pokazuje naročite naklonosti prema današnjem uređenju... Nije prijatelj KPJ“ (*Isto.*)

⁵³ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Danila M. Mitrovića, bez broja.

⁵⁴ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Mila L. Mašanovića, bez datuma.

⁵⁵ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Mariju M. Guberinić, bez datuma.

⁵⁶ DACG, AOB, SNOB 1945, f-3, bez broja, politička karakteristika za Milevu Đ. Branković, bez datuma.

⁵⁷ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Anku P. Vulićević, bez datuma.

⁵⁸ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Vuka Jovovića, bez datuma.

⁵⁹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, 111, politička karakteristika za Krsta Damjanovića, 15. avgust.

⁶⁰ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Sofiju I. Sredanović, bez datuma.

Antonija R. Marković.⁶¹ Izuzev Marije Guberinić, Mileve Branković i Anke Vulićević, koje su bile sipmatizeri četničkog pokreta (učiteljici Guberinić je muž „poginuo kao izdajnik“), ostali su tokom rata saradivali sa okupatorom i njihovim saradnicima u Crnoj Gori. Posebno se to odnosilo na učitelja Jovović Vuka, koji je bio jedan od glavnih četničkih saradnika u Bjelopavlićima, prikriveni saradnik okupatora i nepomirljivi protivnik KPJ („Mrzi KPJ“).⁶² Od ostalih prosvjetnih radnika za nepomirljive neprijatelje KPJ nakon oslobođenja slovili su još učiteljica Antonija R. Marković („Mrzi iz duše KPJ“),⁶³ Sofija I. Sredanović („Mrzi potpuno KPJ“)⁶⁴ i Milo L. Mašanović („Mrzio je naš pokret... Vrlo je nezdrav i štetan“).⁶⁵

Vjerovatno da nijesu bili jedini protivnici komunističkih vlasti među prosvjetnim radnicima. Pretpostavljamo da ih je bilo još i u ostalim organima državne uprave, ali ne raspoložemo podacima da su ih zbog toga vlasti progonile. Naprotiv, povjerile su im rad u državnoj službi, a neki su dospjeli i do rukovodećih mjesta. To ponajbolje govori da komunistički režim u Jugoslaviji nije samo progonio svoje pritajene i otvorene neprijatelje, kako se najčešće piše, već ih je i upošljavao i pozicionirao u društvu. Time je samo slabio svoju vlast i jačao nacionalističke snage koje su trijumfovale krajem XX vijeka i u krvi srušile SFRJ.

⁶¹ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Antoniju R. Marković, bez datuma.

⁶² DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Vuka Jovovića, bez datuma.

⁶³ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Antoniju R. Marković, bez datuma.

⁶⁴ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Sofiju I. Sredanović, bez datuma.

⁶⁵ DACG, AOB, SNOB 1945, k-3, bez broja, politička karakteristika za Mila L. Mašanovića, bez datuma.